

Dr. Rudolf Steiner
Dějiny lidí ve světle duchovního bádání
(*Menschengeschichte im Lichte der Geistesforschung*)

Šestnáct přednášek přednesených v Berlíně
mezi 19. říjnem 1911 a 28. březnem 1912

Od Paracelsa ke Goethovi

(*Von Paracelsus zu Goethe*)

4. přednáška
Berlín 16. listopadu 1911

OD PARACELSA KE GOETHOVI

Jednoho krásného zářijového dne tohoto roku mne přivedla má činnost do Curychu. A protože se naskytl Jeden volný den mezi dny pracovními, jel jsem s několika přáteli do místa, sousedícího s Curychem, Einsiedelnu. Je to benediktinské opatství, které bylo založeno v raném středověku; díky četným okolnostem dosáhlo určité proslulosti. Onoho zářijového dne se odehrávalo právě to, co se v katolických krajinách nazývá poutí. Městečko Einsiedeln bylo vyzdobeno a připraveno přijmout větší počet poutníků; vládl tu čilý život, jak ho známe na katolických poutních místech. Já sám jsem se tenkrát chtěl zúčastnit jakési poutí, ale ne bezprostředně do Einsiedelnu, ale do sousedství. Vzali jsme si vůz s cílem dojet k Ďábelskému mostu. Po značně kostrbaté cestě s kopce do kopce jsme tam konečně přijeli a našli velmi moderní hostinec, který byl postaven krátce před tím. Na tomto hostinci byla umístěna deska s nápisem „Zde se narodil lékař a přírodní badatel Philipus Theophrastus Bombastus von Hohenheim, nazývaný Paracelsus, 1493-1541.“

To byl především cíl mé pouti: Rodiště slavného, můžeme také říci v mnohém ohledu pověstného Theophrasta Bombasta Paracelsa von Hohenheim. Především se vyskytovalo na podivuhodném místě, na němž se křižovalo hodně cest. Kolem dokola bujela pole bohaté květiny. V tom okamžiku, kdy jsme se tam nacházeli, bylo toto místo doslova zaplaveno stády dobytka, která se ve Švýcarsku mohou tak často bezprostředně vidět. Mohli jsme pocítit něco naprosto zvláštního díky svéráznosti přírody, jak to lze právě nalézt uvnitř Evropy, stěží někde jinde než v alpských krajinách. Příroda tu obsahuje něco, jako by rostliny, kdyby mluvily vlastní řečí, chtěly člověku něco říci, jako kdyby se opravdu mohly rozhovořit. Na tomto místě také opravdu můžeme srůst s tím, co člověku může vnuknout duch přírody.

A v mé duši vyvstal obraz chlapce, jenž v této přírodě rostl v prvních devíti letech svého života a který se skutečně narodil v jednom domě, který tam kdysi stál a potom byl nahrazen novým domem. V patnáctém století totiž žil na onom místě starý lékař Bombast von Hohenheim; synáček onoho Bombasta von Hohenheim byl pak budoucí Paracelsus. Bylo možno opravdu se vžít do tohoto chlapce, o němž je známo, jak již od nejranějšího dětství byl vnitřně srostlý s veškerou přírodou. Bylo možno si vymyslet chlapce do této přírody, bylo možno si ho myslet, jak vede své intimní dětské rozhovory s rostlinami. V určitém vztahu ukazuje vnější konfigurace zcela jistě ještě to, co onen chlapec Paracelsus si nechal nesčetněkrát vyprávět od časného rána do pozdního večera, kromě doby, kdy doprovázel svého otce na pochůzkách do sousedních míst. Už s malým chlapcem uprostřed tehdejší přírody mohl otec vyměňovat mnoho zajímavých myšlenek o otázkách každopádně zajímavých, jež ono dítě bylo schopné klást o tom, co při

roda bezprostředně předvádí v prožívání. S mnohým, co pak v onom chlapci dozrálo a co se můžeme dozvědět o životě Paracelsově, se setkáváme v dětské postavě, máme-li před sebou obraz starého, bodrého, ale velmi znalého licenciáta, starého Bombasta von Hohenheim, který vede za ruku vědychtivého, přírodou opilého chlapce.

Zatímco tento obraz vyvstal v mé duši, musel jsem si vzpomenout na jiný obraz, který jsem ovšem zažil již před mnoha lety, když jsem stál v Salcburku před jedním domem na němž hlásá deska, že v tomto skromném domě zemřel ve věku čtyřiceti osmi let Theophrastus Bombastus Paracelsus von Hohenheim. Mezi tyto dva obrazy jsem si uzavřel tento na události bohatý, zcela zvláštní život.

Přiblížíme-li se poněkud životu Paracelsovu, tak u něho shledáváme, ovšem ještě zcela v duchu patnáctého - šestnáctého století, v jeho duši hluboké přírodní poznání, které se potom stalo lékařskou vědou a filosofií, teosofií. Hluboké přírodní poznání, které není souměřitelné s tím, co nám je dáno dnes ve vnějším přírodním poznání rozumem a intelektem, ale které pochází z hlubších duševních sil, jasnozřivých duševních sil, ojejichž pravé podobě jsme si mohli vytvořit náznaky již v přednáškách tohoto cyklu. Co však v Paracelsovi probudilo tyto hlubší síly duše a umožnilo mu uvnitř přírody žít za to, co mohou poznat jen vnější smysl a vnější rozum, to bylo způsobeno skutečně vnitřním spojením s přírodou, s pocitem příbuznosti všech jeho duševních sil s tím, co klíčí, kvete a raší v přírodě. Také když se pak jako devítiletý chlapec přestěhoval se svým otcem do Korutan a byl přesazen do podobně rašící přírody, mohl se cítit příbuzným se vším, co žije jako duch v přírodě. A Paracelsus, když takto vyrůstal, se dostával neustále dál ve zcela zvláštním osobním přírodním nazírání. Jak by tomu také mohlo být jinak! Vždyť přece všechno, co pokračovalo v jeho duchu, niterně souviselo s jeho zvláštními silami a schopnostmi, se způsobem, jak se stavěl k věcem, jak k němu mluvily. Proto také kladl po dobu svého života zvláštní důraz na to, aby byl vnitřně srostlý s přírodou. A když vůči těm, kteří se stali jeho nepřáteli, chtěl zdůraznit, jak je jeho nitro spřízněno s přírodou, tak později ještě často na to poukazoval. Jemu patří slova: „Dávejte pozor, jak se ospravedlňuji: Od přírody nejsem subtilně utkán, také není v mé zemi zvykem, že se něčeho dosáhne předemí hedvábí. Nejsme také vychováni ani fíky, ani medovinou, ani pšeničným chlebem, ale sýrem, mlékem a ovesným chlebem; to nemůže vytvořit tovaryše subtilní. Ti v měkkých oděvech a ti, kteří jsou vychováni v pokojích žen, a my, co jsme vyrostli v lese, si nemůžeme dobře rozumět. Proto může být za hrubého pokládán dokonce i ten, jenž se pokládá za zcela subtilního a spanilého. Tedy mně se také stává, že to, co pokládám za hedvábí, druzí nazývají cvilinkem nebo i jinak.“ Mysl si, že je utvářen tak jako lidé, kteří neodloučili celou svou bytost od mateřské půdy svého přirozeného bytí, ale kteří s touto mateřskou půdou niterně souvisejí, a z této souvislosti čerpá svou sílu a svou moudrost. Proto se

heslem v jeho životě mohlo stát: „Pacholkem nikoho druhého se nemá stát nikdo, kdo může zůstat sám sebou.“ To proniklo jeho chování; to nám tohoto muže ukazuje duševně plasticky. Můžeme proto pochopit, že když později přišel na univerzitu, nemohl se vžít do způsobu jakým se mělo věcně pokračovat v tom, co věděl jaksi přirozeně, podnícen jen rozhovory s přírodou a se svým otcem o lékařské vědě. Zprvu to opravdu nemohl strávit.

Abychom poznali, co musel přestát, musíme se podívat na způsob, jak se tenkrát provozovalo lékařství. Bylo tu především směrodatné, co bylo uvedeno ve starých tradicích a v listinách starých lékařů Galéna, Avicenny a jiných. Přednášející se zaměstnávali přednostně tím, že to, co bylo v knihách, komentovali, vykládali. To bylo mladému Filipu Theophrastu Bombastovi von Hohenheim z duše protivné. Především shledal, že je velký odstup mezi duchovním působením a tvořením, které se mají poznat intuitivně, bezprostředně z přírody, a mezi tím, co se tolik vzdálilo jako učená bytost, jako pouhé rozumové pojmy a ideje. Proto chtěl projít jinou školou. A tuto jinou školu také důkladně absolvoval. Vidíme, jak Paracelsus brzy opouští veškeré školství a jak putuje po všech zemích Evropy. Směřuje nejen do všech německých a rakouských zemí, do Sedmíhradska, Polska, Maďarska, Itálie, Španělska a Portugalska, ale i do Francie, Anglie, Holandska, Pruska, Litvy, do Dánska, Norska a Švédska s úmyslem všude se tam naučit poznat něco ze způsobu, jak - abychom použili slov Goethových - „žije příroda v tvoření“. Co mu totiž tanulo na mysli, to byla myšlenka: Celá příroda je sice něco jednotného, ale mluví mnoha jazyky. A právě tím, že se učíme poznávat, jak jedno a totéž mění podobu v nejrůznějších oborech, v nejrůznějších okolích, jak je různě utvářeno, pronikáme k podstatě vnitřní jednoty, k tomu, co je vůči všemu jen smyslově vnímatelnému duchovno, tvořící základ všeho.

Ale nechtěl jen poznávat, jak každá ruda, každý kov podle utváření pohoří a podle toho, kde se nachází jejich naleziště, vycházejí ze svého okolí, aby si utvořil obraz, jak žije příroda v tvoření. Nechtěl jen poznat, jak rostliny přijímají jiné formy podle klimatu a okolí, ale tanulo mu na mysli ještě něco jiného. Řekl si: Celý lidský organismus souvisí s tím, co představuje jeho okolí. Co je člověk tělesně a duševně, to nelze brát všude jako tutéž bytost; alespoň člověka nepoznáme, když ho pozorujeme jen na jednom místě. Proto proputoval Paracelsus nejrůznější krajiny země, které mu byly přístupné, aby svým hluboko do duchovna pronikajícím pohledem poznal, jak je člověk spřízněn s přírodou podle toho, jak na sebe nechá působit klima a polohu. A teprve když se to ostatní, co je všude jiné, promísí, dostaneme se k tomu, co podává vysvětlení o zdravé a nemocné bytosti ve smyslu Paracelsově. Proto nebyl nikdy uspokojen, když poznal nějakou formu nemoci jen na jednom místě, ale říkal si: Jemné substance, z nichž se skládá lidský organismus, jsou přece rozličné podle toho, zda člověk žije např. v Maďarsku, Španělsku nebo v Itálii. A nikdo nepozná člověka, kdo ne

může sledovat jemnější substance pohledem pronikajícím do hlubin věcí. A když se mu předhazovalo to, co nazýval svou „vysokou“ školou, co ostatní jmenovali jako tuláctví, tu se odvolával na to, že božstvo nepřichází k člověku, který se posadí na lavici u kamen. Bylo mu jasné, že člověk musí jít tam, kde tká a působí v nejrůznějších podobách božský duch ve formách přírody. Tak získal vědění, které lze v nejvyšším a nejkrásnějším smyslu opravdu nazvat jasnovidné individuálním, které mohl mít pouze, když srostl s přírodou.

Avšak Paracelsus také cítil, že toto vědění je tak vnitřně srostlé s tím, co představuje jeho vlastní vnitřní duševní bytost, že si stále více uvědomoval, že se vlastně může objasnit jen intimním způsobem vyjádření, co se bezprostředně naučil na vysoké škole přírody. Přírodu nazýval svou učebnicí a nejrůznější krajiny země „jednotlivými listy“ této knihy, které se pročítají. A byl plný pohrdání vůči těm, kteří studovali jen starého Avicenu, Galéna a tak dále. A pomocí knih se lidé vzdalovali od knihy, která před nimi ležela otevřená jako „kniha přírody“. Cítil však také, že to, co se takto mohl naučit na této vysoké škole, může být jen intimně oděno do slov. Proto neměl zapotřebí vyjadřovat se v řeči, která se stala cizí bezprostřednímu duševnímu životu, v řeči latinské, v níž bylo tenkrát přednášeno vše na univerzitách tím způsobem, jak to právě bylo naznačeno. Neměl zapotřebí se vyjadřovat v této řeči, která byla cizí bezprostřední přírodě jako učenost, jež tuto řeč používala. Neboť věřil, že by se mu nepodařilo utvářet a formulovat slova tak, že by mohla bezprostředně vyjádřit to, co proudilo z veškerého bytí. Proto měl hlubokou potřebu vyjadřovat ve své mateřské řeči to, co vyjádřit chtěl. Tyto věci přinesly dvojí: Jednak neměl ze slávy nebo z hrdosti vysoké sebevědomí o hodnotě toho, co věděl, neboť byl v podstatě pokorná povaha vzhledem k tomu, co se v jeho duši probudilo z velké přírody. Protože to, co mluvilo z přírody, mu vzešlo jako v zrcadle, stalo se, že si řekl: Vlastně se nemůžeme nic učit ze všech ostatních oblastí lékařské vědy, ale musíme se při obnovení medicíny blížit opět bezprostředně přírodě. Proto jeho pyšná slova: „Kdo chce za pravdou, musí do mé říše. Za mnou a nikoli za vámi, Aviceno, Galéne, Rhazesi, Montagnano, Mesuei, za mnou a nikoli já za vámi, vy z Paříže, vy z Montpellier, vy ze Švábska, vy z Míšně, vy z Kolína, vy z Vídně a vy od Dunaje a od proudu Rýna, vy ostrovy v moři; ty Itálie, ty Dalmatsko, ty Sarmatie, vy Athény, ty Reku, ty Arabe, ty Izraelče. Za mnou a nikoli já za vámi... Budu monarchou a moje bude říše. Povedu říši a opásám vám vaše bedra!“

Ne ze zpupnosti nebo z pýchy, ale z vědomí, jak z něho mluví příroda sama řekl: Moje říše! - Myslíl tím říši vědeckého a lékařského vědění své doby.

To druhé, co z toho vyplývalo, bylo, že brzy se takovým smýšlením ocitl v protikladu k těm, kteří tenkrát byli oficiálními zástupci jeho oboru. Především nemohli vůbec strpět, že se vyjadřoval v německé řeči; pokládali za jedině možné vyjadřovat se v latinské řeči. V tom byl úplný novotář. A dále nemohli všichni po

chopit, že táhl zeměmi a chtěl se učit. Především nemohli chápat, že ten, kdo byl jakoby srostlý s celou bytostí a s tkaním přírody, měl živý cit pro to, jak člověk, ať přijde kamkoli, ve svém duševním vývoji i v rozkvetu svého tělesného vývoje je všude květem, plodem přirozeného bytí v dotyčné krajině a že nemusíme jen pozorovat, jak rostliny kvetou, jak prospívají zvířata, ale jak v lidech, kteří jsou bezprostředně spjata a srostlí s přírodou, se vyjadřuje v duši, co zasahuje z ostatního bytí. Proto Paracelsus dal na lidi, kteří jako sedláci, pastýři, ba dokonce jako pohodní zacházeli s přírodou. Byl přesvědčen o tom, co proniklo do jejich jednoduchého vědění, že v tom je obsaženo něco ze skutečného vědění o přírodě, o čem se může něco naučit; takže se učil takřka jako tulák od tuláků. Proto o sobě říkal: Sel jsem za uměním s nasazením svého života a nestyděl jsem se učit od tuláků, katů a střihačů. Moje učení bylo vyzkoušeno ostřeji než stříbro v chudobě, úzkostech, válkách a nouzích. To se mu nemohlo prominout. A když byl později povolán na univerzitu v Basileji - jakoby omylem zástupců svého oboru - tu s úlekem zpozoroval jeden z cechovních učenců, že Paracelsus nechodí na ulici způsobem a v kroji profesorů, jak by to pro učence bylo obvyklé, ale jako tulák, jako povozník! Tak to nemohlo jít dál; to dělalo ostudu vážnosti celého stavu.

Tak se stalo, že tam, kde chtěl použít, co se naučil z velké knihy přírody, narazil na odpor svých odborných kolegů. Prošel tím, čím musí projít ti, kteří musí nejhůře prožít závist a odpor. Co se mu však mohlo prominout nejméně, bylo, že svými hlubokými pohledy do přírody měl úspěch tam, kde ostatní vůbec nemohli pomýšlet na úspěch, nebo kde všechno, co bylo v jejich moci, použili a nemohli dělat nic. Je skutečně pravda, když se mu tu a tam postavili na odpor, že nešetřil nejrdrsnějšími slovy svého pyšného vědomí. Ale když si uvědomíme poměry, za nichž působil, tak víme, že to bylo vsutku zasloužené. Kde byl nucen s kolegy diskutovat o nějaké lékařské otázce, bylo veselo. Tu např. mluvili ostatní latinsky, čemuž on rozuměl opravdu dobře. Pak on na ně křičel v němčině, co pokládal za důkazy, oni však měli za hloupost. A takový je obraz způsobu, jakým se utkával se svými současníky.

Co získal na úsudku, to můžeme, chceme-li stručně naznačit, vyličit takto. Říkal: Člověk, jak se jeví před námi jako zdravá a nemocná bytost, není bytost jednotlivá, jednotlivý druh, ale je včleněn do celé velké přírody. A co v člověku probíhá jako zdravý nebo nemocný jev, to můžeme v určitém ohledu jen posoudit, známe-li všechny vlivy, které vycházejí i z velkého světa, z makrokosmu, aby zatáhly člověka do svého okruhu. Tak se mu jevil člověk především jako jednotlivá bytost v celém velkém světě, v makrokosmu. To byl jeden směr, jak se díval na člověka. A říkal si dále: Kdo chce posuzovat, jak všechny jevy, které se jinak odehrávají venku ve větru a v počasí, za východu a západu hvězd, proudí lidskou přirozeností, zasahují do ní, ten musí obsáhnout intimní poznání všeho, co se děje venku ve velké přírodě. Protože se Paracelsus neomezil na speciální vědění

o člověku, ale nechal putovat poznávající jasnozřivý pohled celým makrokosmem, fyzikou, astronomií a chemií a sbíral všechno, čeho se mohl zmocnit, byl pro něho člověk částí makrokosmu.

Vedle toho se mu však jevil člověk jako samostatná bytost na vysokém stupni tím, že zpracovává substance makrokosmu, a způsobem, jak je zpracovává, žije buď v souladu nebo v protikladu s makrokosmem. Pokud je člověk částí makrokosmu, pokládá Paracelsus tohoto člověka za nejnižšího, nejprimitivnějšího, čistě fyzicky tělesného člověka. Avšak pokud člověk přece jen přijímá určitou sumu, určitý koloběh substancí a sil do své organizace, a vyvíjí se samostatně, samostatně se v nich uplatňuje, viděl Paracelsus v člověku něco, co nazývá „Archaeus“, co mu bylo jakýmsi niterným nástrojem a stavitelem, co také nazýval „vnitřním alchymistou“. A upozorňoval na to, co se dnes možná už nepocituje jako obzvláště významné, co však poznal jako hluboce tajemné a objasňující, jak tento vnitřní stavitel, tento vnitřní alchymista mění vnější látky, jež nejsou vůbec podobné tomu, co člověk potřebuje v nitru jako látku, jak přeměňuje mléko a chléb v maso a krev. To se mu jevilo jako velká záhada. V tom se vyjadřovalo to, co viděl pracovat ve vnitřním alchymistovi, který se buď harmonicky začleňuje do vesmíru, nebo se k němu staví do protikladu. To byl pro něj člověk opačného směru, který může mít v sobě takového vnitřního alchymistu, jenž buď nechá proměnit substance v jedy, jež ničí organismus, nebo v ony prostředky, které vyvíjejí organismus odpovídajícím způsobem a vedou ho k rozvoji.

Pak rozlišoval ještě něco třetího: To, čím je člověk, když nepřihlížíme k celému vnějšímu světu. Tu shledal Paracelsus něco, na co už i zde mohlo být poukázáno. Totiž, že člověk ve svém celém uspořádání je utvářen tak, že při spolupůsobení sil a orgánů existuje malý svět, mikrokosmos, obraz velkého světa. Dobře si zapamatujte: Je to pro Paracelsa něco jiného než první hledisko. Podle prvního hlediska je člověk částí přírody, pokud jím procházejí síly přírody. Pokud u jeho třetího hlediska spolupůsobí jednotlivé části přírody, shledává v tom, co je krevní a srdeční systém, nervový a mozkový systém, co je vzájemné působení mezi krví a srdcem, mezi nervovým a mozkovým systémem, obraz toho, co je v přírodě vyjádřeno jakoby obrazně ve vzájemném vztahu slunce a měsíce. A v ostatních orgánech nachází vnitřní nebeskou říši, vnitřní budovu světa. Vnější budova světa znamená pro něj veliký symbol, který se v člověku opakuje jako svět malý. A v nepořádku, který se může v tomto malém světě vyskytnout, vidí třetí způsob, jak může člověk onemocnět. Čtvrté hledisko viděl v tom, co je obsaženo ve vášních, v hnutích duše, v tužbách, a pudech, které překračují určitou míru například v hněvu a zuřivosti, co potom zpětně působí na tělesnou soustavu. A konečně vnímal ještě páté hledisko, jež se dnes už vůbec neuznává, ve způsobu, jak je člověk zařazen do vývoje světa a jak mohou z celého průběhu duchovního vývoje vzniknout příčiny jeho nemocí.

Tak vyvinul Paracelsus pět hledisek, které mu nevyplynuly z toho, že postupoval teoreticky, ale z toho, co viděl jako přirozenost člověka, co mu vzešlo z bezprostředního názoru na vztah člověka k přírodě. Tím, že zaměřil na jedné straně pohled na to, jak je člověk začleněn do přírody a jak spolupůsobí jednotlivé články, nenechal na sebe působit rozumově, ale jasnoživě, mohl se Paracelsus postavit k nemocnému člověku zcela zvláštním způsobem. To bylo u něho to zvláštní, že nejednou, ale všemi silami navázal vztah k celému světu. Proto jeho krásný výrok: Nitrem se učíme poznávat Boha Otce ve světě. Vírou se učíme poznávat Krista, syna. Imaginací se učíme poznávat Ducha.

Jako vyplývá poznání zdravého a nemocného člověka z těchto tří aspektů, tak chtěl postavit člověka před svou duši. Nechtěl zírat jen na člověka, ale chtěl pozorovat, jak jsou jednotlivé jevy v přírodě spřízněny mezi sebou a opět s člověkem. Tím mu mohlo vyplynout to specifické: Jestliže stál před nemocným člověkem, tak viděl, jak příroda působila uvedenými hledisky; z jeho pohledu vystupujícímu z hlubiny duše vyplývala nepravdivost substancí, nepravdivost orgánů. Měl před sebou celého člověka. Nemohl vtělit do abstraktních slov, co tu před ním vystupovalo, co prožíval před nemocným člověkem; to nemohl dát do nějakého vzorce. Ale vžil se do druhého, do nemocného člověka. Nepotřeboval žádné jméno pro nemoc. Ale tím, že se jakoby ponořil do nemoci, vzešlo jeho pohledu něco úplně nového: Jak měl spojovat substance, jak musel skládat látky, které znal z přírody, aby mohl najít prostředek proti této nemoci. To, do čeho se ponořoval, nebyla jen duševnost, ale i moralita, intelektualita a duchovnost. Ať ho nazýváme, chceme-li, tulákem, jakkoli to, co praktikoval, můžeme třeba považovat za šarlatánství, ať zdůrazňujeme, jak byl zbaven všech prostředků, jak musel dělat dluhy a tak dále. Nezapomínejme však, jak byl také nesobecký, aby se mohl ztotožnit s nemocí, před níž byl.

Paracelsus mohl proto říci: I když pro nemocného používám všechno, co mu dává příroda, nejdůležitější lék obsahuje láska. Neléčí látky, říkal, léčí láska. A láska také působila z něho na nemocného, neboť se zcela přesazen do přirozenosti druhého člověka. To druhé, co muselo vzniknout jeho intimním vztahem k přírodě, bylo, že v každém jednotlivém případě viděl působení prostředků, kterých používal; viděl, jak rozvíjejí své síly v lidském organismu. Z toho mu vyplynulo to druhé: Naděje plná důvěry. Láskou a nadějí nazývá své nejlepší léčivé síly; a nikdy se také nepouštěl do práce a naděje. Byl to muž, který obcházel jako tulák, úplně proniknutý nesobeckou láskou. Přitom ovšem často získával zvláštní zkušenosti. Jeho láska šla tak daleko, že v nejbohatší míře léčil zdarma ty, kdo neměli žádné peníze. Musel však také žít. Mnozí lidé ho často ošidili o honorář; šel dále, nic si z toho nedělal. Docházelo však také ke srážkám s okolím. Tak se mu například stalo toto: Když se ocitl v Basileji, neboť byl později, také jakoby jakýmsi omylem, povolán jako městský lékař do Basileje; zde prováděl mnohou sláv

nou léčbu. Jednou byl povolán ke kanovníkovi Lichtenfelsovi, jenž měl nemoc, kterou nikdo nemohl vyléčit. Paracelsus si vyjednal honorář 100 tolarů, když ho vyléčí; kanovník s tím byl srozuměn. Paracelsus mu pak dal příslušný lék a po třech, čtyřech dávkách byla nemoc vyléčena. Tu se kanovník domníval, že když to šlo tak snadno, že mu také sto tolarů nezaplátí - a Paracelsus splakal nad výdělkem. Dokonce kanovníka zažaloval, aby to sloužilo jako příklad, avšak basilejský soud mu nedal za pravdu: Má dodržovat své sazby. Potom prý Paracelsus nechal rozdávat rozhořčené výpady proti soudu a zvláště proti kanovníkovi. To udělalo zlou krev. Pak ho jeden přítel upozornil, že je jeho pobyt v Basileji nejistý. A tak prchl v noci a v mlze z Basileje. Kdyby byl vyšel o půl hodiny později z bran města, byl by se dostal do vězení.

Kdo zná zvláštní život tohoto člověka, ten pochopí hluboko do srdce pronikající dojem, který vychází z obrazu, jenž pochází z Paracelsových posledních let života: Obraz, který nám ukazuje obličej, v němž je vyjádřeno mnoho duchovního, hodně prožitků a hodně znalostí. A zároveň život si zle zahrál s touto duší, s tímto tělem. Na trpícím mladém muži se starými rysy s vráskami a pleší lze na jedné straně pozorovat, jaký to byl zápas a úsilí, extrakt celého časového vývoje v Paracelsovi a na druhé straně jak musel prožít tragiku člověka, který se postavil proti své době. A i když je to jen legenda, i když nelze brát doslova, co se stalo v Salcburku, že prý se tamní lékaři jednou rozhodli navést jednoho z jeho služebníků k tomu, aby Paracelsa shodili z výšky dolů (který tak našel smrt a pak byl odvezen do svého domu) - i když to není pravda, tak přece jen musíme říci: Život Paracelsův už byl takový, že nebylo zapotřebí rozbíjet mu lebku. Bližní mu udělali život tak krušný, tak trpký, že úplně chápeme jeho časnou smrt. Jestliže bychom chtěli mít ho před sebou ještě plastičtěji, musel by být vyličen ještě v mnoha rysech a podrobnostech.

Takový muž jako Paracelsus udělal na všechny, kteří v následující době hledali cestu do duchovního světa, hluboký dojem. A kdo zná Goethův život, ten cítí, že Paracelsus udělal hluboký dojem i na Goetha, s nímž se dříve seznámil. V Goethovi bylo něco, co se může nazývat sepětím s okolní přírodou. Při jiné příležitosti jsem již zdůraznil, jak Goethe jako sedmiletý chlapec své spojení s přírodou dokázal v tom, že si stavěl vlastní oltář, odmítaje všechno, co mu poskytovaly náboženské vysvětlivky o přírodě z okolí. Goethe vzal otčův stojan na noty, položil na něj kameny a rostliny z jeho sbírky, počkal do rána na vycházející slunce, shromáždil sluneční paprsky čočkou, nasadil nahoru františka a zapálil ho čočkou, aby zapálil obětní oheň, roznicený samotnou přírodou, a přinesl tak Bohu velké přírody oběť. Toto srůstání s přírodou se vyskytuje u Goetha brzy a rozvíjí se později do velkých i jasnozřivých idejí o přírodě. A v Goethovi, který je už ve Výmaru, pozorujeme, jak tento způsob myšlení působí dále v prozaickém hymnu Na přírodu: „Přírodo! Jsme jí obklopeni a ovinuti - neschopni z ní vystoupit

a neschopni se do ní ponořit hlouběji. Nevábeny a nevarovány nás bere do koloběhu svého tance a žene s námi pryč, až jsme unaveni a vypadneme z jejího náručí...

I jinak shledáváme hodně podobností mezi Goethem a Paracelsem. Vidíme, jak se Goethe stává opravdovým žákem přírody v botanice a zoologii, jak na své italské cestě zamýšlí proniknout do podstaty přírodních objektů duchovně tím, že pozoruje, jak se jednotlivosti vyjevují ve své mnohostrannosti. Je krásné, jak pozoruje nevinný podběl, který zná z Německa, který se zde jeví jako modifikovaný. Učí se, jak vnější formy mohou nejrůznějším způsobem vyjádřit tutéž bytost. Vidíme, jak chtěl poznat jednotu jako ducha - hledal všude jednotu v četnosti. Významný je výrok, který Goethe zaměřil 18. srpna 1787 na Knebela ve Výmaru: „Podle toho, co jsem viděl u Neapole, na Sicílii z rostlin a ryb, měl bych velké pokušení podniknout cestu do Indie, kdybych byl o deset let mladší. Nikoli abych objevil něco nového, ale abych objevené sledoval svým způsobem.“ Co se vyskytuje ve smyslovém světě, chce spatřit správným způsobem intuitivně duchovně. Ducha v přírodě nacházel Paracelsus, právě tak jako Goethe.

Nebylo proto divu, že Paracelsův život se živě vynořil vedle života Faustova v Goethově duši, když se s ním Goethe seznámil. Necháme-li na sebe působit zejména Goethův život, pak jeho Fausta objevuje před námi nejen jako Faust šestnáctého století, který v určitém vztahu je jakýmsi současníkem Paracelsovým. Ale Paracelsus sám stojí tu před námi tak, jak působil na Goetha.

Ve Faustově postavě máme něco, na čem spolupůsobil Paracelsus. Pokusme se o odpověď na otázku: Proč Goethe připadl na Fausta? V legendě o Faustovi se nám vypráví, že odložil na chvíli bibli, stal se doktorem medicíny a chtěl studovat přírodní síly. U Paracelsa sice vidíme, že zůstal bibli věrný a dokonce byl znalcem bible, přece však u něj konstatujeme, jak staré lékařské autority Galéna, Avicennu a tak dále odložil, dokonce jednou spálil a bezprostředně dospěl ke knize přírody. To byl tah, který udělal na Goetha velký dojem. A dále: Nevidíme podobný tah, když Faust překládá bibli do své „milované němčiny“, aby to, co z ní pochází, mu mohlo proudit bezprostředně do duše, a když Paracelsus to, co pro něho znamená přírodní věda, přenáší do své milované němčiny? A mohli bychom uvést mnoho jiných rysů, které by ukázaly, jak v Goethovi žilo něco ze znovu povstávajícího Paracelsa, když vytvořil postavu Fausta. Ano, rádi bychom řekli: Ve Faustovi vidíme - Goethe to přesadil jen do ideálního světa - co se často odehrávalo mezi Paracelsem a jeho bodrým otcem, když společně vyšli ven. Paralelu představuje Faustovo vyprávění, jak jednal se svým otcem. Krátce, Paracelsus nám muže předstoupit před oči, když na nás působí Faust jako postava goethovské tvorby, goethovského umění.

Když máme obě postavy vedle sebe, setkáváme se s něčím, co neméně zvláštním způsobem ukazuje, jak mohl Goethe vytvořit něco naprosto jiného jak

z Faustovy postavy, tak z postavy Paracelsa šestnáctého století. Všimněme si goethovského Fausta: Je nespokojen s tím, co mu mohou dát rozličné vědy, lékařství, teologie a tak dále. Goethe však přece nemůže tohoto Fausta vylíčit tak, jakoby tu byl bezprostřední zážitek přírody. Ne že by to Goethe neuměl, ale muselo pro něj existovat něco, proč tak neučinil. Proč to neučinil?

Tu je především nápadné, co není pouze vnější okolností, vnější skutečností, že Paracelsus s vnitřně harmonickou a s duchem přírody srostlou duší, umírá přibližně v letech, kdy si představujeme Fausta, jak říká:

„Ach, s právy filosofii a medicínu jsem studoval a také' teologii já pohřichu se prokousal...“

A co nyní Faust dále prožívá, to prožívá v životním věku, kterého Paracelsus ve fyzickém světě vůbec nedosáhl. Tak nám Goethe předvádí Paracelsa od věku života, v němž Paracelsus zemřel, avšak Paracelsa, který nemohl vrůst do živoucího ducha přírody.

A jak nám ho předvádí? Přestože ukazuje, že Faust našel hluboké porozumění pro přírodu, i jakýsi pocit spřízněnosti s přírodou, je tomu jinak, než tomu bylo u Paracelsa. To cítíme, poněvadž Faust pronáší k duchu v přírodě:

„Vznešený duchu, dals, tys dal mi všechno, oč jsem tě prosil. Nadarmo jsi tvář mi neukázal v plamenech. Tys dal mi království své velké přírody a sílu vnímat ji a mít z ní rozkoš.“

Ne návštěv jenom chladně žasnoucích, tys popřál mi v hrud hluboce jí zírat jak v srdce přáteli. Ty předvádíš mi řadu oživených bytostí a učíš mne, jak poznávat mám bratry ve vzduchu, vodě, v tichých houštinách. “ Faust určitým způsobem s přírodou srůstá, protože předtím byl od ní odloučen. Ale nemůže se tvrdit, že Faust proniká do jednotlivostí přírody tak živě, jako pronikl Paracelsus. Nemůže se prokázat, že to také bezprostředně nastává, když takto mluví k vznešenému duchu přírody. Goethe nám nemůže ukázat, jak by Faust srostl s přírodou; ale musí nám ukázat čistě vnitřní duševní vývoj. Faust musí projít, pouze duševně-duchovním vývojem, aby se dostal k hlubinám přírodní a světové tvorby. Tak u této Faustovy cesty vidíme, přestože mnohonásobně připomíná Paracelsa, že všechno, co Faust prožívá, vzniká v morální, intelektuální oblasti, v životě hnutí mysli a nikoli jako u Paracelsa, u něhož se tykadla bezprostředně rozprostírají do přírody. A musí to dospět tak daleko, že Faust může

postoupit až k nesobeckosti, vnitřní lásce k duchovnu na konci druhého dílu nikoli tím, že sroste s přírodou, ale jakoby se od ní ještě více vzdálil. Goethe nechá Fausta oslepnout:

„Noc padá, zdá se, hloub a ponuřeji, v svém nitru však jsem světlem zaléván.“

Faust se stane mystikem. Stane se osobností, která vyvíjí duši do všech stran, která v silách Mefista působí proti veškerému odporu duše. Zkrátka, Faust se musí vyvíjet čistě v nitru duše; musí probudit ducha ve své duši. Potom, když tento duch je v nitru probuzen, nejako u Paracelsa v bezprostředním styku s přírodou, je dokonce u Fausta smyslovost potlačena tím, že oslepe, že fyzicky už nemůže vidět:

„...v svém nitru však jsem světlem zaléván.“

Faust si uvědomí - to poznáme ze závěru básně - když člověk rozvíjí své vnitřní duševní síly, že duch, který vládne v přírodě, žene vzhůru i vnitřní duševní síly. A když je tento duch dostatečně vyvinut, pak člověk bezprostředně dospěje k tomu, co jako duchovno prochází člověkem a přírodou.

Tak nechává Goethe, aby nechal dojít svého Fausta k témuž cíli, ke kterému dochází Paracelsus, Fausta projít vnitřní duševní cestu. Přemýšlíme-li o tom, co je k tomu popudem, tak přijdeme k poznání, jak mocnosti doby podněcují po sobě následující vývojové epochy, dějinný život. Tu dospějeme k poznání, jaký význam má to, že Paracelsův rok úmrtí leží před oním velkým převratem, který byl vyvolán Kopernikovým dílem. Paracelsův život spadá ještě do doby, v níž platilo jako správné, že země ve vesmíru tiše stojí, že slunce obíhá kolem ní a tak. dále; to působilo ještě z Paracelsa. Teprve po jeho smrti nastoupil úplně jiný názor na sluneční a světový systém. Lidé doslova ztratili půdu pod nohama. Kdo dnes bere kopernikovský světový systém jako něco samozřejmého, nemá vůbec pojem o oné bouři, která vypukla, když byla země uvedena do pohybu. Dá se říci, že lidem se doslova kymácela půda pod nohama. To však také způsobilo, že duch, když člověk měl určitou úroveň vzdělání, proudil bezprostředním způsobem do duše jako u Paracelsa. Kdyby byl zůstal Koperník omezen na to, co vidí smysly, tak by nikdy nebyl vybudoval svůj světový systém. Tím, že nevěřil svým smyslům, mohl vybudovat svůj světový systém tím, že intelektem a rozumem překročil zdání smyslů. Takový byl průběh vývoje. Člověk musel bezprostředně vyvinout svého ducha a svůj rozum. Doby od šestnáctého století neprošly bez účinku.

Když Goethe musel přetvořit svého Fausta z Paracelsovy postavy šestnáctého století v postavu Fausta století osmnáctého, musel přihlížet k tomu, že člověk nemůže souviset tak bezprostředním a primitivním způsobem s přírodou jako Paracelsus. Proto se Faust stal postavou, která nemohla odkrýt smysl bytí bezprostředním ztotožněním s přírodou, ale skrytými silami z hlubin duše. Ale současně se nám ukazuje to podstatné; proud bytí nemíjí člověka náhodně. Paracelsus

je jako velká, vynikající postava synem své doby. Goethe ve Faustovi vytvořil básnický obraz, postavu, kterou uhněl v určitém směru jako syna své doby, která se na přírodní vědě své doby učila rozumu a intelektu a která mohla vypracovat i mystičnost. Proto musí být řečeno: V tom, že se Goethe cítil nucen uvést nikoli postavu Paracelsa, ale postavu jinou, se ukazuje celý mezník trvající od šestnáctého až do osmnáctého století ve vývoji evropského lidstva. Význam tohoto mezníku se ukazuje na největších géniech; v tom je rozdíl mezi těmito oběma postavami. A pro toho, kdo chce poznat Goetha, je nejvyšší měrou zajímavé pozorovat jeho tvorbu na postavě Faustově. Neboť Faust nám o něm objasňuje více než kterákoli jeho jiná postava.

Vycházíme li z těchto pozorování duchovně-vědecky nebo anthroposoficky, můžeme se cítit niterně příbuzní s Goethem, avšak jiným způsobem opět vnitřně příbuzní s Paracelsem. Jak s Paracelsem? Paracelsus mohl dostat nejhlubší vzhled do přírody z vyvinutých sil duše bezprostředním stykem s přírodou. Avšak doba, kdy ten, kdo kráčí společně s vývojem, může přijít k základům bytí tak jako Paracelsus, je od doby Koperníka, Galileiho, Giordana Bruna a Keplera pryč. Nastala jiná doba. Goethe ukázal ve Faustovi typ této doby, v níž se musí pracovat se skrytými silami duše, takže z hlubin duše vyrůstají vyšší smyslové síly. Jako oči vidí barvy, jako uši slyší tóny, tak budou vnímat tyto vyšší smysly to, co jako duch žije v okolí a co nemůže být zřeno obyčejnými smysly jako duch. Tak tedy nemusí moderní člověk spojením s přírodou jako u Paracelsa, ale odvrácením od přírody prožít hlubší duševní síly. Dojde-li však k tomu, že ze své duše vynese hlubší síly, že může také vyvinout porozumění pro to, co žije a tká jako duchovno a nadmyslně neviditelné za viditelným, za smyslovou přírodou, když člověk ze sebe vypracuje faustovský princip, pak se tento princip nakonec stane jasnozřivým pohledem do přírody. A určitým způsobem může každý člověk při rozvoji vnitřního ducha prožít - nemusí proto oslepnout - že i když nemůže věřit, že rozřešil záhady světa tím, co ho učí oči a vnější smysly, přece jen si může říci: „V nitru svítí jasné světlo!“ A to je něco, co nás může přivést blízko duchu, který ve všem vládne.

Tak je cesta od Paracelsa ke Goethovi zajímavá nejvyšší měrou. Vidíme v postavě Fausta z Goethovy duše ožít to, co je pro Paracelsa i pro Fausta podstatné: Člověk nemůže proniknout do hlubin světa a do zákonů, s nimiž je spřízněn věčný, nesmrtelný duch člověka, vnějšími smysly, ale jen bezprostředním spojením s přírodou jako u Paracelsa, nebo rozvojem vyšších smyslů, jak to naznačil Goethe, i když jen básnicky, pokračováním Faustovy postavy ze šestnáctého století. Tak se stalo pro Paracelsa stále více a více zásadou, co pak Goethe pro svého Fausta zdůraznil slovy:

„Záhadná, nechť i den se dní, příroda nenechá svůj slár si vzít;

a co tvým smyslům sama nezjeví, šroubem ni heverem z ní nelze vypáčit. “

Není tím míněno ani v Paracelsově ani v Goethově smyslu, že by se nemohl prozkoumat duch přírody, ale že se duch v přírodě sice projevuje duchu probuzenému v duši, nikoli však nástrojům, jež utváříme v laboratoři, nikoli pákám a šroubům. Proto říká Goethe: „Co se tvému duchu nemůže projevit, to z ní nevyvůlíš pákami a šrouby.“ Duchu to však může projevit. To je správná interpretace tohoto Goethova verše. Goethe totiž byl, když vytvořil odlesk Paracelsa ve Faustovi, s Paracelsem plně srozuměn. A Paracelsus by musel s Goethem přijmout za platná duchaplná slova:

„Kdo chce poznat a popsát, co je živoucí, hledí nejprve ducha vypudit, pak má ve své ruce části, chybí mu však, bohužel, duchovní spojení. “

A Goethe k tomu připojuje, a to když zprvu koncipoval Fausta, poněvadž on sám byl ještě mladistvě rozpustilý a také nepatřil ve smyslu Paracelsově k těm „čistým jako kočka a k těm velejemným“:

„Encheiresis naturae to v chemii sluje, jež sama sebe tak bulíkuje. “

To později pozměnil na:

„Posmívá se sobě a neví jak... “

jak to nacházíme ve Faustovi. Nikdo, kdo se chce přírodě přiblížit bez vyvinutých vyšších sil poznání, nemůže poznat základy přírody, a také nemůže poznat, jak souvisí nesmrtelný duch člověka s přírodou, jak se mu podobá, nebo, vysloveno s Jakubem Bohmem, „kde je svým prapůvodem“.

Proměňujeme-li cestu od Paracelsa ke Goethovi, jak jsme se to dnes pokusili načrtnout několika tahy, pak shledáme, jak jsou Paracelsus a Goethe živými vyznavači jiné zásady, nikoli zásady těch přírodních a světových názorů, které chtěli vystihnout goethovským výrokem:

„Kdo chce poznat a popsát, co je živoucí, hledí nejprve ducha vypudit; pak má ve své ruce části, chybí mu však, bohužel, duchovní spojení. “

Nikoli! Paracelsus a Goethe přistupují jak k přírodě, tak k bytosti člověka, že pro ně platí:

„Kdo chce poznat a uchopit, co je živoucí, snaží se nalézt v základech bytí duchovní světlo. Ve své ruce pak má jen části, a nikdy pak nemůže podceňovat pravdivost věcí v duchovním spojení. “